

Portretten van afgelopen eeuw: van Picasso tot Lee Miller

Tentoonstelling Zie de mens

Kunstcriticus Hans den Hartog Jager selecteerde voor Museum de Fundatie honderd portretten van de afgelopen eeuw: met werk van Picasso tot de fotografie van Lee Miller.

Door: Anna van Leeuwen 3 oktober 2016, Volkskrant

De geschiedenis van de portretkunst in Museum de Fundatie in Zwolle begint bij een ei. Niet zomaar een ei: eentje met een inkeping én een behoorlijk kostbaar ding. In de vitrine ligt het brons van Nouveau Né van Constantin Brancusi te glimmen. Wie dit ei bekijkt, weet: dit ei is een hoofd. En het kan ieders hoofd zijn. Je zou daarom kunnen zeggen dat dit een heel slecht gelukt portret is.

Voor de samensteller van de tentoonstelling, Hans den Hartog Jager, markeert dit ei van begin vorige eeuw een spannende ontwikkeling in de portretkunst: de kunstenaar stelde zich niet meer ondergeschikt aan de geportretteerde, maar neemt de macht over. Voor die tijd deed de geportretteerde de bestelling: zet me er mooi op, laat mijn juwelen lekker glimmen, maak mijn neus wat kleiner, mijn lippen wat voller en zorg dat mijn haren glanzen. En, o ja, als het portret mislukt, betaal ik er niet voor.

In de tentoonstelling Zie de mens tonen kunstenaars via de geportretteerde hoe zij zelf over hen denken, over kunst en over de wereld. Een portret kan nu elk verhaal vertellen. Een aantal zijn zo uitzonderlijk dat ze een eigen subgenre verdienen.

Tijdreizen

In Zie de mens worden diverse vormen van portretkunst belicht.

Een eenvoudig idee en een zeer complexe klus, in tweeënhalf jaar geklaard: voor Museum de Fundatie selecteerde NRC-kunstkriticus Hans den Hartog Jager honderd portretten uit de afgelopen honderd jaar. Uit elk jaar in de periode 1917-2016 één stuk. Een ingewikkelde puzzel, waarvoor portretten uit de hele wereld moesten worden overgevlogen en verscheept. De Francis Bacon liet het museum uit Tokio halen. De Paul Citroen kwam uit het eigen depot.

Lopend van oud naar nieuw is een route door de geschiedenis én de kunstgeschiedenis. Van angst en oorlog naar optimisme, vrijheid, experimenteerdrijf en verwarring. En van figuratief via expressief naar abstract, van schilderkunst naar videokunst en fotografie. Het moeilijkste decennium vond Den Hartog Jager de jaren vijftig: 'Toen was het zó hip om abstract te schilderen. Maar uiteindelijk is het een mooie zaal geworden, met een Francis Bacon en een maf indringend portret van de Poolse schilder Andrzej Wróblewski.'

Dit is de derde tentoonstelling die Hans den Hartog Jager voor Museum de Fundatie samenstelde. Eerder maakte hij de thematische groepstentoonstellingen Meer licht (2011) en Meer macht (2014).

Het tijdreisportret

De Britse Gillian Wearing was 41 jaar toen ze dit zelfportret maakte. Geen Photoshop, maar een pruik en een siliconenmasker hielpen haar om bijna veertig jaar terug te reizen in de tijd. Het gezicht is gemodelleerd naar

haarzelf als 3-jarige, dit is een remake van een foto uit het familiealbum. Wearings 41-jarige ogen kijken door het masker heen: nog even onschuldig en verwachtingsvol als toen?

Het overwinningsportret

Het zou een huiselijk tafereel kunnen zijn: dame in bad. Maar dit is een oorlogstafereel. De Amerikaanse fotografe Lee Miller zit hier in het bad van Hitler. Met haar Amerikaanse collega David Scherman was ze in München, waar ze voor een slof sigaretten toegang tot Hitlers appartement hadden gekregen. Ze hadden de hele boel kort en klein kunnen slaan, ze waren immers in Dachau geweest. Maar in plaats daarvan jatten ze wat spullen en nam Miller een bad. Vanuit een fotolijstje kijkt de gevluichte dictator toe. Dezelfde dag pleegden Hitler en Eva Braun zelfmoord in hun bunker in Berlijn.

Het stiekeme portret

Picasso's hoofd liep in 1931 over van liefde en lust, maar hij durfde zijn minnares Marie-Thérèse Walter niet te portretteren. Zijn vrouw Olga Khokhlova mocht niet van de verhouding weten. Dit schilderij is een poging binnen de grenzen van het betamelijke te blijven, want Olga zou vast niet struikelen over een 'groot stilleven met bijzettafel'. Is die vermomming geslaagd? Misschien is dit inderdaad gewoon een stilleven, maar dan wel een loeigeil stilleven.

Het haatportret

Zelfs Brigitte Bardot kan behoorlijk weerzinwekkend zijn, is te zien in de portretten die Antonio Saura in 1959 maakte. Volgens Hans den Hartog Jager maakte de Spaanse schilder zich kwaad om de populariteit van de klassieke schoonheid, die niet paste binnen het abstract expressionisme. Een reeks boze schilderijen moest deze feeks temmen. Andere kunstenaars in de tentoonstelling proberen af te rekenen met een ex (Constant schilderde zijn echtgenote Tammie die er met Cobra-collega Asger Jorn vandoor was gegaan) of met een demagoog (George Grosz maakte een karikatuur van Hitler).

Meer portretten

Het S.M.A.K. in Gent heeft momenteel ook een groepstentoonstelling vol internationale portretten. In These Strangers... Painting and People laat het museum portretten zien uit de afgelopen veertig jaar.